

Telesni projekti i regulacija normativnog tela: uloga fizičke kulture u Jugoslaviji

ANA PETROV

Akademija umjetnosti, Univerzitet u Banjoj Luci

U ovom radu bavim se konceptom fizičke kulture kao projektom koji je bio korišćen u procesu formiranja jugoslovenskog identiteta i stvaranja novog jugoslovenskog tela. Nadovezujući se na sociologiju tela i sociologiju sporta, razmatram načine na koje je telo konstruisano putem različitih diskursa i praksi. Analiziram aktivnosti sportskih saveza i posebno rada Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. Pokazujem kako se jugoslovensko telo izgrađivalo postupno, regulacijom konkretnih normi i propisa kojima su se određivale telesne prakse u jugoslovenskom društvu i koji su nadalje predstavljali pokušaj upisa ideologije u svakodnevni život ljudi. Ono što je diskurzivno bilo definisano, uistinu je imalo posledica na realne prakse svakodnevnog života u jugoslovenskom društvu, a simbolički je stvaralo izvesnu zajednicu jedinstvenih tela i prepoznatljivih telesnih praksi. Imajući u vidu da je Josip Broz Tito proglasio svoj rođendan “danom naše mladosti, sporta, mladih ljudi i njihovog daljeg fizičkog i duhovnog razvoja” (1956), ukazujem i na to kako je uloga fizičke kulture bila u tome da organizuje jugoslovensko društvo fizički i estetski i da inkorporira pokrete iz gimnastike u šire reprezentacije ujedinjene jugoslovenske omladine predstavljene na javnim proslavama, od kojih je tipična za taj period bila Štafeta mladosti.

Ključne riječi: Dan mladosti, fizička kultura, jugoslovenska omladina, radnička kultura, telo

TELESNI PROJEKTI I REGULACIJA NORMATIVA

Ovaj rad je utemeljen u polju znanja proizvedenog u sociologiji tela i sociologiji sporta, odnosno diskursima društvenih nauka u kojima je došlo do takozvanog “otkrića tela” u prvim decenijama 21. veka, izgrađujući disciplinu takozvane “korporalne sociologije” (Howson i Inglis 2008). Svoje istraživanje započela sam tezom o postojanju “somatskog društva” Bryana Turnera, te sam pokušala da analiziram društvo u kojem je telo postalo glavno polje političke i kulturalne aktivnosti, pri čemu društvo služi za regulaciju tela (Turner 1984: 1–6). Počev od osamdesetih godina 20. veka, nadovezujući

se, kritikujući ili dopunjujući Turnera, mnogobrojni autori su pokušavali da nađu načina da se prevaziđe dugo postojeća doktrina dualiteta uma i tela, prirode i kulture, razuma i emocija, te je i sama koncepcija sociologije tela (u kojem je telo definisano kao objekat, što je vidljivo u samom nazivu discipline formulisanog kao “sociology of body”) podvrgnuta kritici. To je dovelo do postavljanja koncepta otelovljenja (“embodiment”) i njoj odgovarajuće sociologije otelovljenja (Bendelow i Williams 1998).¹ Naglasak je na promeni ugla gledanja na telo i na postavljanju krucijalnog pitanja – namesto pitanja šta telo *jeste* postavlja se pitanje *kako* ono postaje (Latour 2004),² odnosno, kako se proizvodi i kako živi, što je danas poznato kao “perspektiva življenih tela” – “lived bodies perspective” (Bendelow i Williams 1998). Pristupi analizi tela u okviru telesnih projekata i regulacije tela posledica su ustoličene tradicije teorije Michela Foucaulta u ovoj oblasti,³ koja se u poslednje vreme udružuje sa rezultatima istraživanja humane geografije.⁴ Telo iz ove perspektive nije samo diskurzivno telo kakvo postoji u prvobitnoj foucaultovskoj analizi, već je življeno telo koje se bavi sportom i pri tom je nosilac i proizvođač određenog znanja i vrednosti.⁵

Imajući u vidu navedene perspektive istraživanja tela, ovde razmatram načine na koje je telo proizvedeno putem različitih diskursa i praksi u jugoslovenskom društvu. Materijal na kojem sam sproveda istraživanje prevashodno je fokusiran na fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije (SFKJ). Uzela sam u obzir celokupni period od prvih godina posle Drugog svetskog rata do kraja osamdesetih godina 20. veka, uzimajući u obzir da su ključne bile pedesete i šezdesete godine 20. veka. Pošavši od teze da je fenomen

¹ Korišćenje koncepta otelovljenja trebalo bi da doprinosi premošćenju pomenutih dualističkih podela, te da pomogne definisanju tela kao nečeg višeg od “tekstualnog efekta” i “diskurzivnog konstrukta”. Otelovljenje, stoga, čini “aktivnu bazu bivstvovanja u svetu” (Bendelow i Williams 1998: 1–9).

² Praveći analogiju sa debatama o definisanju afekata u savremenim diskursima, Bruno Latour je povezo afekt sa reformulisanjem tela kao procesa (namesto fiksnih entiteta), zaključujući da je potrebno napustiti pitanje “Šta je telo?” i zameniti ga pitanjem “Šta telo radi?” (Latour 2004: 206). Navedena promena trebalo bi da dovede do analize tela kao procesa medijacije između objekata koji imaju svoje kapacitete da kanališu afekte i da budu pod uticajem afekata (Latour 2004: 205; vidi i Clough 2007). O kritičkim debatama u vezi sa određenjem afekta vidi Leys (2011).

³ Foucaultova analiza stvaranja poslušnih tela putem strategija disciplinovanja u ustanovama poput zatvora i klinike, poslužila je mnogobrojnim autorima kao model koji se može primeniti generalno u analizama različitih načina uspostavljanja kontrole nad telom, od kojih se sport pokazao kao jedan od najočiglednijih (vidi Biti 2012).

⁴ Geografija sporta udružuje se sa humanom geografijom putem analiza kulture tela, kao i analizom konfiguracija tela i krajolika. Postavlja se pitanje susreta tela sa osom vremena i (individualnog i kolektivnog) identiteta (Bale i Philo 1997).

⁵ Imajući u vidu pristupe telu u humanoj geografiji, ovde pod sportom podrazumevam veoma različite konfiguracije ljudskog tela u određenom vremenu i u određenom prostoru (Bale i Philo 1997: 8). Dakle, važno je istaći da se pod sportom ne podrazumeva samo vrhunski sport (u smislu sistema takmičenja, klasifikacije postignuća), već načelno bavljenje ljudskim telom u datom istorijskom trenutku. Drugim rečima, koncepti “sport” i “fizička kultura” mogu se, u izvesnoj meri i u određenom istorijskom kontekstu, smatrati sinonimima.

jugoslovenskog tela bio jedan od najvažnijih za oblikovanje društvene realnosti socijalističke Jugoslavije, ovde ću tvrditi da je uloga fizičke kulture bila u tome da organizuje jugoslovensko društvo konceptualno, prostorno, fizički i estetski. Stoga je cilj mog rada usmeren na lociranje mehanizama kojima je ideologija novog čoveka bivala upisivana diskursima i praksama u procese proizvodnje življenih tela Jugoslovena.

Koncept fizičke kulture bio je svojevrsni projekat korišćen u procesu formiranja jugoslovenskog identiteta i stvaranja novog jugoslovenskog tela. Iako on nije bio istorijski nov niti jedinstven fenomen vezan isključivo za socijalističku Jugoslaviju,⁶ pokazuje se kao posebno relevantan, specifičan i mnogostran upravo za izgradnju jugoslovenskog kolektiva u periodu počev od pedesetih godina 20. veka.⁷ U pomenutom vremenskom periodu, jugoslovensko telo izgrađivalo se postupno, regulacijom konkretnih normi i propisa kojima su se određivale telesne prakse u jugoslovenskom društvu i koji su nadalje predstavljali pokušaj upisa ideologije u svakodnevni život ljudi. Kako ću pokazati, ono što je diskurzivno bilo definisano, uistinu je imalo posledica na realne prakse svakodnevnog života u jugoslovenskom društvu, a simbolički je stvaralo izvesnu zajednicu jedinstvenih tela i prepoznatljivih telesnih praksi.

⁶ Sokolski pokret je predstavljao veoma važan način borbe za ujedinjenje Južnih Slovena, pa je njegova uloga bila od izuzetnog značaja u konstruisanju jugoslovenskog identiteta u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Negovanje sporta kao sredstva postizanja harmonije između tela i duha promovisalo je fizičko vaspitanje kao put ka integralnom jugoslovenstvu. Izvesnom pretečom javnih reprezentacija fizičke spremnosti kolektiva oličenih u nošenju štafete za Dan mladosti, pokazuju se javne proslave sokolskog pokreta koje su bile organizovane još pre Drugog svetskog rata (Gligorov 2008: 105). Pored ovih, skoro direktnih prethodnica, slična uloga fizičke kulture kao sredstva za izgradnju jedinstvenog kolektivnog identiteta koji bi doprinosio poboljšanju vojnih i radnih kapaciteta zemlje pronalazi se u Sovjetskom savezu početkom 20. veka. Nadalje, gimnastička društva sokolskog pokreta osnivana su u Češkoj još u 19. veku. Tada su osnivani i nemački gimnastički pokreti (*Turnen* pokreti), koji su bili namenjeni promovisanju nemačkog ujedinjenja, a slične tendencije postojale su i u skandinavskim zemljama, gde je akcenat bio stavljen na zimske sportove, odnosno harmoniju prirode, sporta i tela. Svi pomenuti pokreti bili su oličenje tendencije stvaranja kultivisanih masa – kolektiva koji bi bio vojno, radno i simbolički jedinstven i koji bi imao konstruktivnu funkciju u određenom društvu (Hoffmann 2011: 110–111). Dakle, sve navedene zemlje imale su pristup izgradnji nacije putem disciplinovanja tela, što je očito dovelo do specifičnog razvoja kulture tela ili kulture pokreta (*movement culture*) na svim pomenutim teritorijama.

⁷ U pregledima razvoja evropskog sporta uobičajeno se govori o tri klastera – britanskom, germanском i sovjetskom (ili istočno-evropskom), pri čemu se za poslednji obično vezuje sokolski pokret, a sport se predstavlja skoro isključivo kao produženje državnog aparatusa, te kao jedan od pokazatelja intenziviranja rivaliteta u Hladnom ratu (Tomlinson i Young 2011: 489–490). Međutim, za razliku od navedenog “zapadnog” čitanja “istočnog” sporta, arhivski materijal svedoči o tome da je fizička kultura bila umnogome kompleksniji i, u najmanju ruku, višeslojni fenomen, te njeno jednostrano izjednačavanje sa državnom hladnoratovskom taktikom može dovesti do pojednostavljenog čitanja mnogobrojnih praksi koje su činile svakodnevni život Jugoslovena.

DISKURZIVNO KONSTRUISANJE JUGOSLOVENSKOG TELA PUTEM DEFINISANJA FIZIČKE KULTURE

Dokumentacija Saveza daje jasan uvid u tok izgradnje polja fizičke kulture u zemlji, te pokazuje divergentne probleme, počev od prvih posleratnih godina, kada se radilo na izgradnji baze za dalji razvoj, preko pedesetih godina 20. veka u kojima je vidan temeljan projekat omasovljenja sporta, sve do osamdesetih godina, kada je u prvi plan izašao ideal vrhunskog sporta, koji se, inače, prvobitno nije smatrao relevantnim za jugoslovensko društvo. U svom razvojnom putu od Fiskulturnog odbora Jugoslavije, osnovanog u Beogradu 7. i 8. maja 1945. godine, SFKJ je prošao kroz razne faze transformacije da bi postao udruženje saveza za fizičku kulturu socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, sportskih saveza Jugoslavije, Jugoslovenskog olimpijskog komiteta i drugih organizacija u oblasti fizičke kulture. SFKJ je bio definisan kao konstitutivni deo "Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i kolektivni član Saveza socijalističke omladine Jugoslavije" (Perišić 1980: 44), a organizovan putem podele na: konferenciju (najviši organ), predsedništvo i odbor samoupravne kontrole (izvršni organi).

U samom nazivu Saveza pronalaze se još dva značajna termina – "radni narod" i "socijalistička omladina Jugoslavije". Upravo oni upućuju na mehanizme oblikovanja normativnog tela Jugoslovena, kao onog za koje je vremenom bilo precizno ustanovljeno koliko i kada mu je potrebno bavljenje sportom. Međutim, bilo je potrebno najpre definisati samu fizičku kulturu kao takvu, te ustanoviti i moduse njenog širenja u toku radnog i slobodnog vremena "radnog čoveka". Pored rada na konstituisanju institucija koje bi doprinele razvoju fizičke kulture, SFKJ je dugo radio na samom određenju koncepta. Naime, uvid u dokumentaciju SFKJ-a jasno ukazuje na način na koji je sam termin "fizička kultura" bio pažljivo uveden, te više puta razmatran, da bi konačno bio i definisan u statutima radnih organizacija i opština, te i u ustavu Jugoslavije. Počev od prvih posleratnih godina do šezdesetih godina 20. veka, na sednicama plenuma SFKJ-a, razmatrale su se dopune ustava, koje su izvršene 1963. godine. Ipak, već u ustavu iz 1948. godine, prema članu 36, definisano je da "država vodi brigu o fizičkom vaspitanju naroda, naročito omladine, radi postizanja zdravlja i radnih sposobnosti naroda kao i jačanja odbrambenih sposobnosti države" (Kreačić 1948: 10). U navedenom vremenskom periodu, na različitim okupljanjima, od redovnih zasedanja SFKJ-a do fokusiranih savetovanja o fizičkoj kulturi, isticano je da bi u novom ustavu "trebala biti izražena misao" da je fizička kultura "sastavni dio života naših građana", te da se ne sme zapostaviti u odnosu na ostale potrebe, poput komunalnih, zdravstvenih i socijalnih (*Stenografski zapisnik savetovanja Fizička kultura u komuni 1962*).

Konačno, nakon mnogobrojnih diskusija i dorađivanja, moglo se ustanoviti i koji su ciljevi i karakteristike fizičke kulture. Fizička kultura je bila prvenstveno određena kao sprovođenje “sistematskog fizičkog odgoja ljudi” (isto). Potom, podrazumevalo se poistovećivanje razvitka fiskulture sa razvitkom sposobnosti ljudi, kao i razvitkom privrede, odnosno sa “opštedruštvenim razvitkom”, što je trebalo kontinuirano da doprinosi podizanju životnog standarda. Konačno, fiskultura je definisana upravo kao “standard i potreba radnih ljudi” (*Treća konferencija jugoslovenskog Saveza organizacija za fizičku kulturu* 1963). Zvanično prihvaćena definicija u SFRJ, koja je dugo bila zadržana i nakon raspada zemlje, sve dok nije proglašena neadekvatnom i prevaziđenom, bila je sledeća: “Fizička kultura je oblik kulture koja označava celokupnost materijalnih i kulturnih vrednosti ostvarenih slobodnom aktivnošću u igri, plesu, sportu, gimnastici i turistici koje pridonose zadovoljavanju prirodnih i kulturnih potreba čoveka” (Ivanić 2014). Iznad svega, fizička kultura bila je, dakle, određivana kao vid kulture koji bi trebao biti dostupan svima.⁸ Kao “sadržina naše fizičke kulture” navođeni su sledeći elementi: trening okenut čoveku, zadovoljavanje ličnih potreba i stvaranje društveno korisnog čoveka, stvaranje programskih minimuma, te odbijanje visokih kriterijuma kao prinude i pritiska (*Sadržaj i organizacija fizičke kulture u Jugoslaviji* 1959: 19).⁹

Sve navedeno je, kao što se može zaključiti, bilo obrazloženo kao posledica “društvenih osnova sporta” (Polić 1980), te se ustavno pravo radnog čoveka razumevalo skoro kao “prirodna” potreba.¹⁰ Definisan kao društveni sistem koji “u prvi plan postavlja čoveka i zato bazu za njegovo materijalno postojanje

⁸ U manifestu nesvrstanih zemalja, pored fizičke kulture, definisani su i drugi termini. Fizičko vaspitanje je određeno kao “deo obrazovanja koji sistematski pribegava fizičkim aktivnostima, njihovim pomoćnim sredstvima i uticaju prirodnih činilaca: vazduh, sunce i voda, kao specifičnim kategorijama”, dok je sport definisan kao “društveni fenomen širokog opsega i opšteg značaja čiji su se koreni razgranali i čine deo života ljudi, žena, dece, deo aktivnosti i kulture u gradovima i selima, u ravnicama i na planinama” (*Sport u dokumetnima nesvrstanih* 1989).

⁹ Kao ciljevi i zadaci SFKJ-a u statutu ove institucije iz 1986. godine navedeni su: ostvarivanje idejno-političkih stavova saveza komunista Jugoslavije o društvenoj ulozi, zadacima i daljem razvoju fizičke kulture u našem društvu; razvoj fiskulture na principima amaterizma i masovnosti; formiranje i razvoj zdrave, za rad i odbranu zemlje sposobne, društveno aktivne i stvaralačke ličnosti; socijalističko vaspitanje sportista, humanizacija međuljudskih društvenih odnosa, obogaćivanje sadržaja slobodnog vremena; negovanje socijalističkog patriotizma, bratstva i jedinstva i zajedništva među našim narodima i narodnostima i doprinošenje daljem međunarodnom zblizavanju; unapređenje svih delatnosti u oblasti fizičke kulture; dalji razvoj demokratskih odnosa, unapređenje kolektivnog rada, stalno poboljšanje društvenih uslova za razvoj fizičke kulture, jačanje međunarodnog ugleda jugoslovenske socijalističke zajednice na osnovama politike nesvrstavanja, na principima ravnopravnosti u međunarodnim odnosima i borbe protiv svih oblika imperijalizma, neokolonijalizma, hegemonije i agresije; saradnja sa drugim zemljama (*Statut Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije* 1986).

¹⁰ U predlozima za unošenje odredaba o fiskulturi u prednacrt ustava pozivalo se na naučnu fundiranost teze po kojoj je sport neizostavna potreba ljudi. Tako je, na primer, isticano da je “naučno dokazano da je fizička kultura veoma značajan preventivni faktor u očuvanju zdravlja”, te da je “činjenica da je fizička kultura u uslovima sve jače mehanizovanog i automatizovanog procesa proizvodnje i rada postala nužna potreba koja kompenzira određene kretanje savremenog proizvođača u vidu rekreacije pa i do specijali-

nje i sve karike razvoja vezuje za njegova prava, odluke i sposobnosti”, socijalizam je doveden u direktnu vezu sa osnovama za razvoj fizičke kulture (Polič 1980: 24). Postavljajući kao “osnovni princip” da fizička kultura i sport treba da “doprinese punom oslobađanju čoveka, njegovom zdravlju i odbrambenoj sposobnosti”,¹¹ ukazivano je na to da “jugoslavenski sistem traži uključivanje svih radnih ljudi i omladine u sportski život” (Polič 1980: 25). Stoga je ulagano u obrazovanje kako bi se vremenom formirao dovoljno stručan kadar koji bi zadovoljio potrebe “sistema” za organizaciju fizičkih aktivnosti u zemlji. Obezbeđivanje realizacije “nastalih potreba” rešavalo se na isti način kao što se smatralo da se u sistemu rešavaju svi društveni problemi (zdravstvo, školstvo, socijalno staranje), naime, “punom odgovornošću radnih ljudi koji su kao stvaraoci dohotka i jedini odgovorni za njegovu pravilnu upotrebu” (Polič 1980: 25).

Nakon stvaranja institucionalnog polja u kasnim četrdesetim godinama 20. veka, kao i rada na preciznom određenju značaja fizičke kulture, počev od šezdesetih godina radilo se na promovisanju fizičke kulture kao ustavnog prava i potrebe radnih ljudi i omladine. Drugim rečima, nakon određenja fizičke kulture kao entiteta koji je “čvrsto vezan za samoupravni društveni sistem i za sve njegove mehanizme”, čime je ona “stavljena u službu čoveka” (Polič 1980: 27), te konstrukcije tela radnika kao onog koje ima “potrebu” za sportom i fizičkom aktivnošću, koju je, nadalje, moguće “zadovoljiti” preciznim planiranjem stvaranja materijalnih osnova i obrazovanjem kadrova,¹² postavilo se pitanje čije je rešavanje obeležilo jugoslovensku politiku fizičke kulture sve do njenog kraja – stvaranje konkretnih načina implementiranja ideje u realne prakse svakodnevnog života ljudi.

zovane gimnastike u proizvodnji, u cilju otklanjanja zamora i podizanja radne sposobnosti” (*Predlog za unošenje odredaba o fiskulturi u prednacrt ustava* 1963).

¹¹ Militantna uloga fizičke kulture, odnosno, značaj bavljenja sportom u toku NOB-a, kao i ukazivanje na podizanje sposobnosti pripadnika vojske JNA zahvaljujući redovnoj fizičkoj aktivnosti, bili su izraženi u prvim posleratnim godinama. Tada se često isticalo da bavljenje fizičkom aktivnošću dovodi do toga da vojnici budu “otporniji, uporniji i bolji” (Kreačić 1948: 23–24). U kasnijem periodu ređe se ističe ovaj aspekt uloge fizičke kulture u Jugoslaviji, iako jeste i dalje postojao, formulisan kao “važnost fizičke kulture za narodnu odbranu” (*Idejne i programske osnove razvoja fizičke kulture u SFRJ* 1976), a donekle asimilovan u nove prakse simboličke reprezentacije vojne moći u okviru javnih proslava.

¹² Stvaranje materijalne osnove podrazumevalo je plansku sistematsku izgradnju objekata za sport. Godine 1951. diskutovalo se o novoosnovanom preduzeću Sport projekt koje je bilo zaduženo za projektovanje objekata u celoj zemlji. Izveštaji iz ove godine svedoče o detaljnim analizama u vezi sa isplativošću i potrebom za izgradnjom određenih objekata (*Sedmi plenum Fiskulturnog saveza Jugoslavije* 1951: 6). Posebne analize bile su posvećene izgradnji igrališta i fiskulturnih sala za decu i omladinu (*Planiranje, projektovanje, održavanje, upravljanje i izgradnja objekata za fizičku kulturu* 1959).

TELO U IZGRADNJI NACIJE I TERITORIJE: PRAKSE PROIZVODNJE TELA JUGOSLOVENA

Ideja implementiranja fizičke kulture u svakodnevni život bila je vrlo transparentno i manifestno isticana, pri čemu su postojala dva osnovna konkretna načina za njeno sprovođenje – organizacija radnih akcija i organizacija odmora. Oba načina povezivali su zajednički ciljevi, od kojih je jedan od najvažnijih bila regulacija, odnosno kontrola slobodnog vremena. Slobodno vreme je trebalo da bude osmišljeno aktivnostima koje bi bile “normalne i korisne” za radnog čoveka.¹³ Iznalaženje aktivnosti koje bi bile prihvaćene kao normativne predstavljale su drugi cilj pomenutih aktivnosti. Konačno, kao krucijalni zajednički cilj svih napora uloženi u realizaciju ideje fizičke kulture pokazuje se takozvano “omasovljenje”. Naime, zapisnici plenuma SFKJ-a iz kasnih četrdesetih i ranih pedesetih godina 20. veka svedoče o nezadovoljavajućoj situaciji na polju zastupljenosti fizičkih aktivnosti među Jugoslovenima. Stoga se ključni zadatak u navedenom periodu odnosio na intenzivnije propagiranje fizičke kulture i predlaganje onih aktivnosti koje bi dovele do učešća što većeg broja ljudi (*Šesti plenum Fiskulturnog saveza Jugoslavije* 1950).

Treba naglasiti da nisu oba pomenuta načina diseminacije fizičke kulture nastala istovremeno, niti su bila osmišljena iz istih razloga, iako su, doduše, vremenom postali tesno povezani i skoro istovetni u izvesnim aspektima. Razumevana kao aktivnost koja “ne samo da nije odvojena od društveno korisnog rada, nego njemu i doprinosi”, fizička kultura je morala naći načina da bude u velikoj meri zastupljena u svakodnevnom životu svih Jugoslovena, da bi uspevala da adekvatno bude okrenuta ka “društvenoj realnosti”, te da “iz nje izvlači svoje zadatke” (*Sadržaj i organizacija fizičke kulture u Jugoslaviji* 1958). Društvena realnost u prvim posleratnim godinama nudila je prvu opciju regulacije vremena i promovisanja fizičke kulture – angažovanje Jugoslovena u izgradnji vlastite zemlje koja je pretrpela ogromne gubitke u toku Drugog svetskog rata.¹⁴ Stoga su radne akcije bile hronološki prvi ide-

¹³ Formulacija “normalno i korisno” pojavljuje se u diskursu o fizičkoj kulturi u raznovrsnim dokumentima u divergentnim kontekstima, a upotrebljavala se za opis određenih aktivnosti, ponašanja i potreba koje su bile prepoznavane kao takve, te preporučene kao poželjne. Jedna od najtipičnijih upotreba ove formulacije odnosi se na opis same fizičke kulture kao “normalne i korisne” za radnog čoveka, čime se opravdavala propaganda, kao i ogromna ulaganja u ovaj aspekt društvenog razvoja u Jugoslaviji. Smatralo se da je besplatno bavljenje fizičkom aktivnošću pravo i potreba čoveka, jer je ona za njega korisna i neophodna.

¹⁴ Omladinska radna akcija (ORA) smatra se jednim od najistaknutijih fenomena jugoslovenskog društva. Organizovane intenzivno nakon završetka Drugog svetskog rata, omladinske radne akcije bile su način širenja i sprovođenja ideologije komunističke Jugoslavije, kao i praktično sredstvo za izgradnju zemlje nakon rata. Prva radna akcija organizovana je već tokom samog rata, 1942. godine, a poslednja u Banjoj Luci 1990. U periodu između navedenih godina, organizovane su mnogobrojne akcije u kojima je učestvovalo preko dva miliona mladih Jugoslovena. U periodu tokom i nakon samog završetka rata radne

alni način da se ideja fizičke kulture promoviše na jednom realnom zadatku koji bi angažovao veliki broj učesnika i, pri tom, bio društveno koristan.

Radne akcije su nudile dvostruko bavljenje fizičkom aktivnošću. S jedne strane, one su uistinu bile jedan vid fizičke vežbe, odnosno, čak napornog rada, dok su, s druge, ostavljale prostor za organizaciju slobodnog vremena u kojem je opet bilo mesta za fiskulturu kao vid zabave. O navedenom svedoče brojni izveštaji sa radnih akcija u kojima je posebno bilo reči o fiskulturnom radu koji se praktikovao na datoj lokaciji, te o doslednosti sprovođenja odluka o fizičkoj kulturi koje je doneo SFKJ.¹⁵ Ipak, iznad svega, radne akcije su doprinosile načelnom regulisanju telesnih praksi Jugoslavena. (Pro)izvođeci određenu rutinu, gestove, telo na radnoj akciji moglo je proizvoditi određenu kulturu, te formirati normative u datom istorijskom trenutku.¹⁶ One su, nadalje, bile instrument komunističke partije Jugoslavije kojim je konstruisan “novi čovek” – omladinac koji će stvarati, propagirati i živeti ideju “bratstva i jedinstva” (Lilly 1994). Pored osnovne svrhe izgradnje i opravke siromašne i uništene infrastrukture, radne akcije su efikasno služile ujedinjenju, odnosno dovođenju mladih ljudi iz (donedavno) različitih zemalja na jedno mesto sa istim ciljem. Okupljajući omladince i dajući im konkretni svrsishodni zadatak – obnovu ratom razorene zemlje – nova državna ideologija dobila je novi medij putem kojeg je mogla biti uspostavljena. Praktikujući ideologiju svakodnevno svojim telima, omladinci su sprovodili ideju bratstva i jedinstva na licu mesta, upisujući je u svoja tela i u samu zemlju koju su gradili.¹⁷ O ozbiljnosti organizacije radne akcije kao mesta gde su u fokusu fizičke aktivnosti svedoče detaljni planovi radnih akcija, u kojima se neretko spominju učešća centralnih sportskih saveza i kadrovskih škola za fizičku kulturu koji su slali svoje stručnjake, kako da učestvuju u samim akcijama, tako i da organizuju slobodno vreme u trenucima odmora. Sportski život na radnoj akciji nije bio prepuštan slučaju, jer su postojali čak i priručnici o organizaciji slobodne sportske aktivnosti na polju fizičke kulture omladine na radnim akcijama. Iz njih se saznaje raspored aktivnosti na radnoj akciji: jutarnja gimnastika, takmičenja u raznim sportovima, slobodne aktivnosti (sportska takmičenja u saradnji sa društvima u mestima gde se organizuju

akcije su bile ozbiljni naporni radni projekti koje je država organizovala da bi što efikasnije obnavljala razrušenu zemlju, ali i da bi mobilisala i organizovala njeno stanovništvo. Za razliku od kasnijih akcija na koje se uglavnom išlo dobrovoljno i rado, prve akcije su zahtevale jači nadzor države i organizaciju koja je išla čak do nivoa mobilisanja stanovništva (Lilly 1994).

¹⁵ Na primer, u izveštaju sa radne akcije Šamac-Sarajevo ističe se da je fiskulturni rad organizovan u skladu sa preporukama SFKJ-a, te da su fiskulturnici njemu pristupili s ljubavlju (Krmptić 1948).

¹⁶ Normativno ponašanje – ono koje je društveno prihvaćeno kao “poželjno” tj. “normalno” – može biti nametnuto, ili aktivno formirano kontinuiranim imitiranjem gestova. Nadalje, ono je uvek uspostavljeno u određenom kontekstu, odnosno, ono zavisi od toga koji vid ponašanja se zahteva u određenom trenutku i na određenom mestu. U skladu sa tim, proizvodi se adekvatno ponašanje (Noland 2009: 3).

¹⁷ O odnosu subjekta, mesta i prostora vidi Kirby (1993).

radne akcije). U njima je, nadalje, isticano da je poželjno da na svakoj radnoj akciji bude bar po jedan mlađi sportski radnik, učenik fiskulturne škole ili student visoke škole za fizičku kulturu (*Jadranska magistrala* 1964).

Radna akcija je vremenom postala mnogo više od mehanizma izgradnje zemlje i promovisanja kulta rada, jer je sam kult uključivao i uživanje u radu. Proces rada i uživanja bili su isprepletani, praveći od radne akcije vid “ideološkog odlaska na odmor” (Popović 2010). Vremenom se izgled radnih akcija drastično promenio, pa samim tim i motivi omladinaca da u njoj učestvuju. Sa sve većom mehanizacijom, bilo je manje manuelnog rada, a i radovi su podrazumevali manje opravke i održavanje, zbog čega je bilo više vremena za ekskurzije i posećivanje mesta od istorijskog značaja. Takođe, često su bili organizovani koncerti, filmske večeri ili pozorišni komadi. Dakle, za razliku od prvih radnih akcija, kasniji projekti (na primer, osamdesetih godina 20. veka) sve su više poprimili karakter rekreacije u prirodi, te su ih učesnici videli kao priliku da putuju i provode vreme sa svojim vršnjacima. Drugim rečima, radne akcije bile su vrsta organizovanog (radnog) odmora, te su se kategorije radnika i turista doslovno ujedinjavale ovom prilikom. Upravo je navedeni aspekt uživanja postao jedna od glavnih komponenti iskustva omladinaca, kao i predmet razmatranja organizatora koji su pokušavali da privuku mlade ljude, što je sve zajedno predstavljalo mehanizam održavanja jugoslovenske komunističke ideologije (Duda 2010; Popović 2010).

Imajući u vidu rečeno, može se zaključiti da se proizvodnja jugoslovenskog tela, kao normativnog tela koje radi i uživa u radu, odigravala zahvaljujući činjenici da je fenomen radnih akcija (u kojima je ovakvo telo diksurzivno, konceptualno, fizički i prostorno proizvedeno) bio jedan od najtipičnijih osobnosti jugoslovenske svakodnevice. Počevši od stvarnog učešća u radnim akcijama, preko popularne kulture (prikaza radnih akcija na filmu, izveštaja na radiju i televiziji, muzike koja je bila posvećena ovom fenomenu) omladinci su na mnogo načina pozivani da uzmu učešća u izgradnji zemlje. Gradeći zemlju, oni su doslovno pomogli konstruisanju određenog tela Jugoslovena.

Važan aspekt kulta rada bila je pojava prakse uživanja pod kontrolom države. U vezi sa rečenim, dolazi se do drugog načina implementiranja fizičke kulture u svakodnevicu – turizma kao podsticaja za fizičku aktivnost. U ovome se prepliću strategije kojima je fizička kultura oličena u radnim akcijama i one kojima je fizička kultura promovisana u vidu organizovanog odmora. Krajem pedesetih godina 20. veka vlada je uvela program društvenog turizma napravljenog sa ciljem da “pretvori radnike u turiste” (Duda 2010), a uključivao je ekskurzije koje je organizovala država, kao i izgradnju radničkih odmarališta širom zemlje. Pored jedinstvenog vida turizma koji se razvijao putem radnih akcija, fizička kultura je posebno mesto zauzimala i u pravim turističkim organizacijama, poput letovanja, izleta, logorovanja, ekskurzija i sličnih putovanja. Pored načelnog očekivanja da bi radnici trebalo

da se osećaju bolje i zdravije nakon odmora, te da budu spremniji za dalje radne zadatke, organizacija odmora i slobodnog vremena podrazumevala je i konkretne ponude koje bi omogućile radnicima da se bave sportom. Drugim rečima, organizacija slobodnog vremena, počev od pauza na radnom mestu do odlaska na godišnji odmor, nije bila prepuštana slučaju, nego je bila plan-ski regulisana. Kako je isticano, fizička kultura je bila namenjena “bogaćenju slobodnog vremena”, te njegovom korisnom ispunjenju putem razonode i aktivnog odmora (*Sadržaj i organizacija fizičke kulture u Jugoslaviji 1959*: 17). U navedenoj tendenciji, uloga preduzeća je izdvojena, jer se ono pokazalo kao pogodan nosilac u razvijanju fizičke kulture, počev od organizacije vremena u toku pauza na svakodnevnom nivou, do organizacije godišnjeg odmora. Budući da je fiskultura preporučivana kao mera za “humanizaciju proizvodnog rada” i “podizanje produktivnosti rada”, preduzeti su odlučniji zakonski propisi za svakodnevne “fiskulturne pauze” i učešće radnika u sportskim aktivnostima van radnog vremena. Pod parolom da “radni ljudi u fizičkoj kulturi treba da pronađu odmor i razonodu” (isto: 28), organizovani su redovni besplatni programi sportskih društava (Planinarski savez, Savez izvidnika i Savez prijatelja prirode, Ferijalni savez i dr.). Takođe, koncept omasovljenja bio je objašnjavan uz pomoć teze da je “normalno i korisno” da se sport masovno razvija u cilju odmora, razonode i zabave, te se, u skladu sa rečenim, komunama, preduzećima, stambenim zajednicama, turističkim organizacijama postavljao zahtev za što većim brojem aktivnosti u parkovima, stambenim blokovima, izletištim, plažama, odmaralištima (isto: 27).¹⁸

Dodatak stvaranju zadovoljavajućeg broja časova fizičke kulture u školama, kao i adekvatnih pauza u preduzećima, bio je projekat organizacije redovnih izleta i godišnjeg odmora. Indikativan je diskurs o značaju razvoja fizičke kulture, ne samo van radnog vremena, nego i “van konkretnih fizičkih aktivnosti” (*Konferencija Jugoslovenskog saveza organa za fizičku kulturu 1971*: 11), što možda u najboljoj meri ilustruje kolika je uloga pridavana regulaciji tela i vremena pomoću fizičke aktivnosti.¹⁹ Angažovani su stručnjaci

¹⁸ Gore navedena tendencija bila je moguća jer su ulagana sredstva u izgradnju pomenutih objekata kao društvene svojine o kojoj se staraju narodni odbori. Posebni odbori za fizičku kulturu osnovani su u opštinama, srezovima, školama, te su oni bili zaduženi za organizaciju logorovanja, izleta, putovanja, planinarenja, odmora. Nadalje, isticalo se da je važno obezbediti vreme studentima, omladini, đacima, zaposlenima da se bave fiskulturom. O ozbiljnosti strategije da se slobodno vreme reguliše svedoči činjenica da su postojale ekipe za obilaske terena radi sprovođenja odluka Centralnog komiteta (*Teze za referat i koreferate koji će biti podneti na Jugoslovenskom kongresu za fizičku kulturu 1958*: 39). Zanimljivo je da je praćena čak i fizička aktivnost radnika na privremenom radu u inostranstvu. Postojao je “ataše za sport i fizičku kulturu” pri konzularno-diplomatskim predstavništvima u inostranstvu, kao i odgovorna lica za ove probleme u Jugoslaviji (*Zapisnik sa 20. sastanka SFKJ-a 1974*).

¹⁹ U navedenoj tendenciji kao uzor su uzimani i “novi oblici” koji su se razvijali u zapadnim zemljama, poput staza za trčanje u parkovima, što je trebalo da stimuliše džoging kao “gimnastiku za svakoga” (*Konferencija Jugoslovenskog saveza organa za fizičku kulturu 1971*: 11). Nadalje, isticano je da je važna promocija turizma, odnosno, stvaranje kampanja koje bi pozivale ljude da idu na odmor.

koji su pratili pozitivan uticaj fizičke kulture, te su isticani “korisni faktori rekreacije”: poboljšanje zdravlja radnika, povećavanje produktivnosti rada, rad postaje lak i zabavan, otklanjaju se i smanjuju na minimum povrede na radu, rad je koncentrisan i nema velikog otpada u materijalu, radniku se pruža zdrava i ugodna zabava (Mihovilović 1957: 27). Takođe se ukazivalo na to da je “eksperimentalno dokazano da odmoran i svjež radnik proizvodi daleko više od neodmorenog” (isto: 47), zbog čega je od krucijalne važnosti bilo stvaranje uslova, odnosno otvaranje centara za rekreaciju. Redovno su podnošeni izveštaji o radu na rekreaciji Zavoda za fizičku kulturu, iz kojih se saznaju detalji o tome u kojim preduzećima i na koji način se dolazilo do zaključaka o neophodnosti bavljenja sportom u slobodno vreme. Ustanovljeno je da pregledi lekara, testovi psihičkih i fizičkih sposobnosti dovode do nedvosmislenog zaključka da je potrebno što češće upražnjavati fizičke aktivnosti.²⁰

Konačno, pored angažovane fizičke aktivnosti na radnim akcijama, potom manjih fizičkih pauza u toku i nakon radnog vremena, bilo je potrebno uspostaviti sistem aktivnog odmora. Ključni način realizacije ove strategije bila je kontinuirana izgradnja letovališta i radničkih odmarališta širom zemlje, kao i promovisanje “potrebe” za adekvatnim odmorom. Institucija odmarališta i letovališta nudila je mogućnost odmora, upoznavanja zemlje, bavljenja sportom, kao i razumevanja života u kolektivu (Yeomans 2010: 80). Mnogobrojni sastanci održavani su upravo sa fokusom na temi “omladinskog” i “radničkog” turizma, a zaključci su se odnosili na stvaranje strategija za što bolju obuku radnika i, pogotovo, omladine, da se “što korisnije provodi slobodno vreme”. Odmarališta su, pri tom, obično bila adekvatno opremljena dodatnim sadržajima, poput terena i opreme za sport, a takođe su bili angažovani i stručnjaci koji bi organizovali odgovarajuće aktivnosti (*Izleti i logorovanja* 1958).²¹ Pored aktivnosti na samim odmorima, analiziran je i broj građana koji su redovno išli na odmor, kao i broj učesnika u konkretnim sportskim aktivnostima, poput sportskih takmičenja, splavarenja, kampovanja i slično. Tako je, na primer, u skladu sa načelnom tendencijom omasovljenja fizičke kulture, zabeleženo da je 1958. godine bilo na letovanju oko 75 000 omladine što je 1/3 članstva svih organizacija, te se to smatralo malim i nedovoljnim

²⁰ Na primer, godine 1956. na konferenciji Zavoda za fizički odgoj u Zagrebu predstavljen je izveštaj o radu iz kojeg se saznaje da je osnovan poseban odsek koji se studiozno bavi problemima rekreacije. Istaknuto je da se “u tu svrhu pristupilo ispitivanju utjecaja rekreacije na opći odgoj i zdravlje radničke omladine” u sledećim poduzećima narodne republike Hrvatske: brodogradilište Split, brodogradilište Treći maj (Rijeka), u elektroindustriji Nikola Tesla (Zagreb), Prvomajska (Zagreb) i dr. Istaknuto je da izvesne grupe imaju rekreaciju svakog dana, dok nedeljom redobno idu na izlete, druge grupe imaju četiri puta nedeljno, a treća samo tri puta. Zaključeno je da su u najboljem psihofizičkom stanju pripadnici grupe koji su svakog dana imali fizičke aktivnosti (Mihovilović 1957: 51).

²¹ Ukazivano je i na probleme aktivnog odmora. Naime, ustanovljeno je da su najpopularnija odmarališta na moru, što je podstaknulo pitanje popularizacije drugih delova zemlje, kao i razvoja letovališta van letnje sezone (*Izleti i logorovanja* 1958).

procentom. Pokrenuta su kadrovska pitanja, te je zaključeno da je potrebno više stručnih ljudi u organizaciji, te tešnija saradnja između turizma i sporta. Iste godine održano je 92 putovanja sa 2 850 članova, 1 380 izleta sa blizu 50 000 članova i 224 logorovanja sa 16 000 učesnika. Analizirani su i načini provođenja slobodnog vremena. Kako se isticalo, pri održavanju logorovanja naročito se koriste sledeće forme društveno-zabavnog života sa članstvom: obučavanje neplivača, logorske vatre sa prigodnim programom organizovanja priredbi, poseta drugih logora, igranke, politički nagovori, javni časovi, sportska takmičenja (*Neki problemi odmora i putovanja omladine* 1958: 153). Predlozi za konačne oblike fizičke aktivnosti na mnogim sastancima obuhvatali su sledeće: smišljenu razonodu u dokolici, aktivan odmor za vreme rada, uvodne vežbe pre početka rada i telesne vežbe za vreme rada, nastava telesnog odgoja i izvanškolska sportska razonoda, nedeljni i godišnji odmor obogaćen oblicima telesnog vježbanja, zabavnih igara, izleta i logorovanja (Macanović 1957: 16).

U okviru navedenih aktivnosti, isprofilisao se i jedan specifičan žanr fizičke aktivnosti koji je na svojevrsan način nudio rešenja na sva pitanja koja su se postavila pred promotere fizičke kulture. Kao poseban vid regulisanja vremena i kolektivnog tela organizovale su se raznovrsne sportske igre, od kojih su neke mogle biti organizovane i u okviru promovisanja turizma i odmora, a pogovoto jugoslovenskog primorja (poput Mediteranskih igara), ali nisu sve morale nužno biti vezane za ispunjenje slobodnog vremena u toku odmora. Štaviše, većina igara bila je namenski koncipirana kao ozbiljna i temeljno organizovana priprema najvećem prazniku reprezentacije kolektivnog jugoslovenskog tela – Danu mladosti.

SPORTSKE IGRE I TITOV KULT: PROIZVODNJA SIMBOLIČKE ZAJEDNICE JUGOSLOVENSKOG KOLEKTIVA

Paralelno sa diskurzivnim uobličavanjem fizičke kulture i njenim širenjem putem navedenih strategija, odvijao se i projekat reprezentacije tela kao kolektivnog proizvoda jugoslovenskog identiteta. Jugoslovensko telo, oblikovano u skladu sa zahtevima politike fizičke kulture, bilo je potrebno i predstaviti. Stoga, poslednji nivo analize proizvodnje tela u Jugoslaviji dovodi do pitanja fizičke i estetske organizacije celokupnog jugoslovenskog društva. Iako su, kako je pomenuto, sportske igre prvenstveno bile jedan od načina regulisanja slobodnog vremena, one su imale i ulogu simboličkog građenja jednog i jedinstvenog kolektivnog tela. To telo je dobilo posebnu priliku da se predstavi nakon što je Josip Broz Tito proglasio svoj rođendan “danom naše mladosti, sporta, mladih ljudi i njihovog daljeg fizičkog i duhovnog razvoja” (prema Stanimirović 1985: 22), odnosno nakon stvaranja ideje organizo-

vanja javnih proslava koje su bile posvećene Titovom kultu. Upravo se na njima mogao prikazati konačni proizvod svih do sada pomenutih tendencija i napora na promovisanju fizičke kulture – jedinstveni kolektiv Jugoslovena. U okviru njega, postojale su dve ciljne grupe – radnici i omladina. U školi i radnim zajednicama, gde se sve radi zajedno, pred očima svih, formiran je svojevrsni panoptikum, koji najpre nadzire, ali i stimuliše takmičenje i prati nastajanje zajednice. Stoga, kako ispravno primećuje Lev Kreft, gimnastika nije bila tek dodatak namenjen oblikovanju tela, nego je vremenom pažljivo uvedena u svakodnevni život, prvenstveno najmlađih pripadnika jugoslovenske zajednice, da bi se konačno razumevala kao “užitak koje mlado telo traži” (Kreft 2013: 135).

Radničke sportske igre, kao “vanjska manifestacija smišljene rasonode zaposlenih ljudi” (Macanović 1957: 16), podrazumevale su sledeće karakteristike: priredbe u popularnim sportskim granama, takmičenja, otvorenost za svakog, redovnost i masovnost učešća.²² Slično navedenom, razne sportske igre namenjene deci (pionirima) i mladim ljudima (omladincima) imale su za cilj da se “što masovnije omogući da deca dođu u kontakt sa lepim” (*Program jugoslovenskih pionirskih igara* 1961). Sve sportske igre omogućile su uvođenje kategorije estetskog u projekat promovisanja fizičke kulture. Naime, značaj ovih igara prepoznat je u razvoju društva, porastu standarda, kao i kulturno-umetničkoj delatnosti, estetskom i sportskom vaspitanju. Nadalje, igre su predstavljale svojevrsno sredstvo za postizanje identifikacije individua sa ostalim članovima kolektiva.²³ Priredbe i takmičenja na kojima bi se demonstrirala važnost fizičke kulture postali su važan deo svih javnih proslava počev od pedesetih i šezdesetih godina 20. veka, kada je projekat formiranja jugoslovenske omladine bio od krucijalne važnosti.²⁴ Kao ciljevi i zadaci masovnih reprezentacija fizičke kulture bili su isticali: “dalje razvijanje jedinstva u našem pokretu fizičke kulture i sporta, što masovnije obuhvatiti stanovništvo, podizanje sportskih dostignuća pojedinaca i kolektiva i razvijanje sportskih grana, unapređenje sportskih takmičenja, usavršavanje stručnih kadrova” (*Odluka o održavanju Jugoslovenskih sportskih igara*

²² Promovisanje fizičke kulture u Jugoslaviji podrazumevalo je insistiranje na masovnosti i otvorenosti u bavljenju sportom, što je istovremeno značilo da se ukazivalo na to da ne treba biti nipodaštavanje novih i manje sposobnih učesnika, te da treba izbegavati isticanje prvorazrednih takmičara. Prednost se, stoga, davala timskim takmičenjima, a na sportskim igrama ocenjivala se sveukupna pobeda “svih odeljenja i družina istog radnog kolektiva u svim granama”, uz obrazloženje da “nisu važni talenti ni rekorderi” (Macanović 1957: 20).

²³ U pripremama Jugoslovenskih pionirskih igara isticalo se da ove igre doprinose “čvrstini koncepcije” o pionirskoj organizaciji, kao i o samom značenju imena “pionir” (*Program jugoslovenskih pionirskih igara* 1961).

²⁴ Godišnji kalendar bio je izuzetno razgranat i uključivao je aktivnosti za sledeće praznike: Dan mladosti, Dan Republike, Dan naših mesta i ulica, Dan budućnosti, Dan škole, Dan šuma, kao i mnoge druge proslave na kojima je reprezentovanje vežbi iz fiskulture imalo svoje mesto.

1964).²⁵ Putem demonstracija tela na javnim proslavama, a posebno putem igara, uloga fizičke kulture manifestovala se u tome da organizuje jugoslovensko društvo fizički i estetski inkorporirajući koncepte i pokrete iz gimnastike u šire reprezentacije ujedinjene jugoslovenske omladine predstavljene na javnim proslavama, od kojih je tipična i najznačajnija, mada svakako ne jedina, bila Štafeta mladosti.²⁶

Šezdesetih godina 20. veka na sastancima SFKJ-a zabeležena je tendencija stvaranja konkretnog, precizno definisanog sadržaja i karaktera masovnih manifestacija, priredaba i takmičenja organizacija za fizičku kulturu.²⁷ Masovne manifestacije i priredbe su obuhvatale: sletove, festivale fizičke kulture, razne revije, male olimpijade, školska takmičenja, seoske festivale i igre, razne regionalne igre studenata i đaka i sportske igre. Nazivane “masovnim oblicima fizičke kulture”, raznovrsne manifestacije bile su temeljno i dugo planirane, pri čemu su sve predstavljale svojevrsnu pripremu i vežbu za Dan mladosti, najvažniji dan reprezentacije kolektivnog jugoslovenskog tela. Zadaci manifestacija bili su: negovanje pozitivnih vaspitnih vrednosti, izgrađivanje sistema, demonstriranje postignuća i rezultata rada jedne organizacije,²⁸ kao i pomaganje propagandi fizičke kulture (*Savetovanje o masovnim oblicima fizičke kulture 1962*).

²⁵ Jugoslovenske sportske igre uključivale su atletiku, gimnastiku, plivanje, smučanje, partizanski višebor, planinarsko orijentaciono takmičenje, masovne nastupe organizacija Partizan, JNA, kao i nastupe škola koje su se predstavljale u raznim sportovima. Konceptija Pionirskih igara bila je elaboranija. Kako pokazuje zvanični program za organizaciju ove manifestacije, trebalo je obuhvatiti sledeće probleme u pripremanju: 1. osobenosti dece raznih uzrasta i zadaci fizičkog vaspitanja, 2. telesno vaspitanje najmlađih, 3. vežbališta i rekviziti, 4. izbor igara, 5. od Kamenka do Robotenka (izleti, logorovanja, pohodi), 6. plivanje i igre na vodi, 7. igre na snegu i smučanje, 8. igre u sali i učionici, 9. javni fiskulturni nastupi, 10. ples kod dece, stilizovani ples kod dece, narodni ples, 11. takmičenja za Kurira Jovicu (*Liflet za Pionirske igre 1962*).

²⁶ Prva manifestacija nošenja štafete održana je 1945. godine, a od 1957. slavi se kao Dan mladosti, kada je i Titova štafeta promenila ime u Štafetu mladosti.

²⁷ Ukazivalo se na “potrebu za ustanovljenjem takvih formi koje će trajati bez mnogo promena”, odnosno na potrebu za “sistematskim i planskim radom” (*Savetovanje o masovnim oblicima fizičke kulture 1962*).

²⁸ Svaka vrsta igara bila je vezana za određenu vrstu organizacije, odnosno za određeni nivo takmičenja. Radničke sportske igre izvršavaju komune, masovne školske sportske igre organizuju se na nivou komune i imaju završne svečanosti obično nazvane javni čas i koje su se mogle pretvoriti u tzv. male olimpijade. Univerzitetske igre, razne regionalne igre studenata i đaka vezane su za školsku godinu, održavaju se preko leta na teritorijama gde se studenti nalaze da bi jedan najaktivniji period u tom godišnjem ciklusu iskoristili za razne aktivnosti. Dan mladosti je pripremljen uz štafetu, imao je fiksni datum, te se na organizaciji ove manifestacije radilo kontinuirano. Organizovala se u okviru komuna i finalizirala u okviru završne svečanosti u Beogradu, a uključivala je organizovan sistem – npr. školska takmičenja počinjala su krajem septembra i završavala se 25. maja, kako bi mogle sve svečanosti da imaju takav ciklus, da gravitiraju ka Danu mladosti. Na taj način završna manifestacija u okviru ovog dana i sletova predstavljala je reprezentaciju “svega najkvalitetnijeg iz ovog sistema” (*Savetovanje o masovnim oblicima fizičke kulture 1962*).

Same manifestacije trebalo je prevashodno da prikažu sposobnost izvođenja zahtevnih fizičkih vežbi i organizovanost “masovne celine”.²⁹ Dan mladosti je bio određen kao “manifestacija radosti, snage i dostignuća”, što je trebalo i vidno da se manifestuje kroz fizičku aktivnost u okviru same proslave. S obzirom na to da se radilo o prigodnoj svečanosti povodom rođenja Josipa Broza, nije bilo dovoljno obeležiti je samo takmičenjima i sportskim manifestacijama, nego je ona trebalo da bude završnica jednog širokog programa koji je ovim danom dobijao svoju sadržinu i smisao. Svestrani značaj proslave bio je prepoznat u ideološkoj i vaspitnoj strani, odnosno, u tome što je ona pružala mogućnost povezivanja sportskih manifestacija sa određenim “smislom i sadržajem”. Predstavljajući rezultat saradnje i objedinjavanja svih faktora koji rade na polju fiskulture, Dan mladosti, kao prigodna svečanost, trebalo je da posluži kao simbol novih nastojanja za omasovljenje organizacija za fizičku kulturu, jer je ovaj dan reprezentovao “završnicu jednog sistema, godišnjeg ciklusa, rezultata našeg rada i dostignuća”, te je značaj programa podrazumevao i doprinos za izgradnju novih objekata, isticanje značaja datuma i ujedno za dalju popularizaciju fizičke kulture (*Savezni odbor za proslavu Dana mladosti 1958*).

O sadržaju proslave Dana mladosti diskutovalo se tokom cele godine, pri čemu su postojala barem dva sinopsisa programa. Tipična proslava podrazumevala je jednu latentnu temu. Na primer, sinopsis za 1965. godinu ukazuje na osnovnu nit koja bi trebalo da se provlači kroz program svečanosti – radost u igri kroz fizičku kulturu. Dakle, celokupni sadržaj programa trebalo je simbolički da predstavlja navedenu temu. Stoga je bilo zamišljeno da svaka programska tačka predstavlja jednu oblast fizičke kulture, jer se smatralo da se na taj način dobija svestraniji prikaz aktivnosti mladih u slobodno vreme. Cilj programa bio je definisan na sledeći način: trebalo je da prikaže “na koje sve načine mladići i devojke neguju svoje telesne sposobnosti, kako se zabavljaju u kolektivnim igrama, na koji način razvijaju kod sebe spremnost, odvažnost i smisao za lepo” (*Završna priredba za dan mladosti 1964*). Kroz “elemente simboličke” program je zamišljen da nosi praznična obeležja 25. maja, ali i da bude u znaku 20 godina od oslobođenja, kao i od prve štafete mladosti. Iste godine slavljen je početak Jugoslovenskih sportskih igara.³⁰

²⁹ Redovno su vođene diskusije o utiscima nakon izvedenih manifestacija. Isticali su se, pored momenata kojima su organizatori bili zadovoljni, i stručni komentari u vezi sa muzikom, izvođenjem vežbi i scenografijom. Godine 1964. zabeleženi su sledeći predlozi za poboljšanje performansi na Danu mladosti: prikazivanje elemenata fizičkog vaspitanja u većoj meri, kao i “više kreativnog duha”, izbegavanje statičnih vežbi, te potenciranje dinamike, snage i fonda savremenih vežbi koje bi se birale javnim konkursom raspisanim četiri godine unapred (*Stenografske beleške sastanka autora masovnih vežbi 1964*).

³⁰ Tačke, koje su uključivale od 150 do 1 800 vežbača, bile su organizovane u sledećem redosledu: 1. “Dobro veče, dobra deco”, početak; 2. “Naša radost”, vežba pionirki (1 200 učesnika); 3. “Svi za jednog, jedan za sve” (1 200); vežba pionira; 4. “Drugovi”, vežba mornara; 5. “Igra”, vežba devojaka i mladića na balvanima; 6. “Ko će pre”, zabavni višeboj; 7. “Skok”, džudisti; 8. “Vršnjaci republike”, radne brigade; 9. “Mladost u maju”, balet; 10. “Štafeta”, predaja štafete sa vatrometom.

Završna svečanost je postala sinonim gimnastičkog sleta na kojem se demonstriraju sportske grane kao ilustracija široke aktivnosti mladih. Pri tom, izvođače i publiku trebalo je tretirati kao celinu, jer se smatralo da “publika nije dovedena da vidi program, već je program donet da ga vidi publika”, jer su “svi prisutni izvođači programa” (isto). Karakter programa bio je određen kao telesno-vaspitanje, te je bilo poželjno učešće što većeg broja učesnika različitih uzrasta.

Može se zaključiti, kako je primetio Kreft, da je Dan mladosti omogućio stvaranje svojevrsnog “ideološkog zaveta” između omladine i Tita (Kreft 2013: 139). Zavet se održavao ritualom svake godine 25. maja, kada je Tito slavio rođendan a omladina dan mladosti. Ovom ceremonijom realizovana je vrhunska simbolička reprezentacija jugoslovenskog kolektivnog tela. U okviru masovne reprezentacije tela odigravala se, najpre, inauguracija mladosti u telo njegovog vođe, a potom i ujedinjenje Tita i omladine simboličkom predajom štafete koja je i teritorijalno markirala celokupni proces (isto: 137). Kult mladosti, otelotvoren u figuri zdravog i jakog tela, održavan socijalističkom ideologijom, bio je, dakle, potpomognut figurom oca, te je “omladina” bila zapravo “Titova omladina”, kojoj se “pripadalo kao i porodicama, u njima su se rađali pioniri i pionirke, potom omladinci i omladinke, spremni za socijalističku odraslost, za uključjenje u organizam socijalističke zajednice” (isto). Vaspitavajući Jugoslovane da slobodno vreme provode u korisnoj rekreaciji, te involvirajući ih u masovne spektakle reprezentacije tela i predstavljajući igre i takmičenja kao razonodu, ideologija tela u Jugoslaviji uspostavila je pouzdan sistem inicijacijskih rituala kojima su se građani i građanke pretvarali u jedno kolektivno jugoslovensko telo. Poslednje pitanje koje se iz navedenog može postaviti odnosi se na život tog tela nakon smrti njegovog vođe.

KRAJ JUGOSLOVENSKOG TELA?

Ni jugoslovenska politika promovisanja fizičke kulture, niti reprezentacije tela koje su je održavale masovnim spektaklima, nisu bili statični tokom postojanja socijalističke Jugoslavije. Prve promene uočljive su već od šezdesetih godina 20. veka, kada se postupno uvodila takozvana “omladinska muzika” (rokenrol) i kada su se postupno promovisale sve modernije koreografske vežbe.³¹ Međutim, Titov kult, kao i sve manifestacije koje su ga omogućavale, doživeli su drastičnu promenu u periodu nakon Titove smrti 1980. godine.

³¹ Stoga se govori i o paralelnom postojanju dvaju kulta mladosti: stari kult nacionalnih i totalitarnih kultura i novi kult robe, potrošnje i tržišta. Prvi je još pokušavao da realizuje obećanje progresivnog marša Titovim stazama revolucije, dok je drugi osvajao obećanjem užitka, zadovoljstva, zdravlja i lepote tela (Kreft 2013: 143).

Kult je, naime, osamdesetih godina 20. veka nastavio da živi posthumnim životom. Kao što je pomenuto, u toku života “vođe” dva tela su se i fizički i simbolički ujedinjavala u toku ceremonije Dana mladosti: telo vođe i telo omladine. Posle njegove smrti, čini se da su se na stadionu pojavila tri tela: mrtvo telo velikog vođe, otelovljeno doslovno kao duh u slikama i sloganima koji su zamenili realno telo umrlog predsednika, kolektivno telo njegovih naslednika u svečanoj loži, i telo omladine koje se, kako naglašava Kreft, “sada mora razapeti da dozove Tita u vaskrsenje” (Kreft 2013: 145). Josip Broz Tito bio je, dakle, percipiran kao konstitutivni koncept bratstva i jedinstva, te je uistinu personifikovao samu zemlju. Kako ističe Brkljačić, Tito je označavao, kako svoje telo, tako i telo zemlje. Pri tom, ono nije bilo učinjeno akorporalnim, već je, naprotiv, Titovo prirodno telo bilo otelovljenje centralne moći i onoga što je trebalo da predstavlja jugoslovensko društveno telo (Brkljačić 2003: 99).

Imajući u vidu rečeno, upravo je posthumni život reprezentacije tela prikazivao i realno postupno rastakanje jugoslovenskog kolektiva.³² Kulminacija problema u organizaciji manifestacije bila je 1987. godine kada je Savez socijalističke omladine Slovenije trebalo da ponudi plakat Dana Mladosti. Komisiju, sastavljenu da bira rešenje za plakat, činili su umetnici postmodernističkog usmerenja, koji su se odlučili za plakat Novog kolektivism – ogranaka pokreta *Neue Slowenische Kunst*, poznatog po provokativnim stavovima. Na plakatu je bio prikazan omladinac u borbenom stavu, okrenut budućnosti u kretanju ka njoj, noseći osnovna znamenja rituala: štafetnu palicu, zastavu i goluba mira. Samo nekoliko dana nakon odluke, pojavila se informacija da je plakat falsifikat sa kontrarevolucionarnom ideološkom konotacijom, pošto predstavlja kopiju likovnog rešenja kakvo je Richard Klein napravio za nacistе. Od sledeće, 1988. godine (za koju je plakat i rađen), štafeta više nije organizovana. A “afera plakat” do danas nije konačno razjašnjena, budući da su se umetnici izjasnili da nisu namerno provocirali javnost, već je urađeno rešenje bilo posledica njihove umetničke kreativnosti. Ideološki, navedeni incident interpretira se i kao vid susreta postsocijalizma i postmodernizma na plakatu, te se tumači i kao simbolički početak kraja socijalističke Jugoslavije. Čini se kao da je kritika fizičke kulture i sporta u socijalističkoj ideološkoj ulozi značila i početak kritike čitavog sistema, te se plakat kao konceptualni umetnički rad pokazao kao višeslojni simbol koji je dekonstruisao trenutnu situaciju – prikazano mlado muško telo može se razumeti kao simbol tota-

³² Iako se Dan mladosti proslavljao skoro tokom cele decenije nakon Titove smrti, zabeleženi su brojni problemi u organizaciji, a pogotovo u tendenciji da se reprezentuje jedinstveno kolektivno telo Jugoslovena, odnosno da se održi ideologija bratstva i jedinstva i Titov kult. Poslednje manifestacije bile su obeležene nalaženjem alternativnih rešenja, kao što je bilo promovisanje muzike mladih (rokenrola) kao jednog od sredstva koje bi moglo “da nas održi zajedno” (Gligorov 2008:115).

litarnog režima koji je oblikovao generacije disciplinovanih tela ujedinjenih istom ideologijom (Kreft 2013: 155–158).

Nadovezujući se na novija istraživanja socijalizma (vidi Duraković i Matošević 2013), ovde, ipak, želim da ukažem na nedovoljnost i nedorečenost navedenih jednoznačnih čitanja određenih aspekata kulture socijalističke Jugoslavije, pa tako i fizičke kulture, isključivo kao vida indoktrinacije. I pored nesumnjivih argumenata koji idu u prilog navedenim interpretacijama fizičke kulture kao vida kontrole masa radi održavanja totalitarnog režima, potrebno je imati u vidu višeslojnost situacije koju sam pokušala da lociram i ukratko rekonstruišem u ovom radu, te da uputim na dalje potencijale istraživanja ovog fenomena. Naime, iako je simbolička reprezentacija jedinstvenog kolektiva nestajala rapidno, zajedno sa nestankom Tita i slabljenjem njegovog kulta, fizička kultura kao stil života (prevashodno mogućnost besplatnog bavljenja sportom i redovnog odlaska na odmor) postojala je barem do kraja postojanja socijalističke Jugoslavije.

NAVEDENA LITERATURA I IZVORI

- Bale, John i Chris Philo. 1997. "Introduction. Henning Eichberg, Space, Identity and Body Culture". U *Henning Eichberg. Body Cultures. Essays on Sport, Space and Identity*. John Bale i Chris Philo, ur. London, New York: Routledge, 3–21.
- Biti, Ozren. 2012. "Nadzor nad tijelom. Fukoovski pristup sportu". *Metodički ogledi* 19/1: 37–58.
- Bendelow, Gillian i Simon J. Williams. 1998. *The Lived Body. Sociological Themes, Embodied Issues*. London, New York: Routledge.
- Brkljačić, Maja. 2003. "Tito's Bodies in Word and Image". *Narodna umjetnost* 40/1: 9–127.
- Clough, Patricia T. 2007. "Introduction". U *The Affective Turn. Theorizing the Social*. Patricia T. Clough i Jean Halley, ur. Durham: Duke University Press, 1–33. [<http://dx.doi.org/10.1215/9780822389606-001>]
- Duda, Igor. 2010. "Workers into Tourists. Entitlements, Desires and the Realities of Social Tourism under Yugoslav Socialism". U *Yugoslavia's Sunny Side. A History of Tourism in Socialism (1950s–1980s)*. Hannes Grandits i Karin Taylor, ur. Budapest: Central European University Press, 33–68.
- Duraković, Lada i Andrea Matošević, ur. 2013. *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*. Pula, Zagreb: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri.
- Gligorov, Dimitar. 2008. "Računajte na nas'. Odlomak o Titovoj štafeti ili Štafeti mladosti". *Godišnjak za društvenu istoriju* 1–3: 105–136.
- Hoffmann, David L. 2011. *Cultivating the Masses. Modern State and Soviet Socialism, 1914–1939*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Howson, Alexandra i David Inglis. 2001. "The Body in Sociology. Tensions Inside and Outside Sociological Thought". *Sociological Review* 49/3: 297–317.

- Idejne i programske osnove razvoja fiz kulture u SFRJ*. 1976. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-54, 324/2.
- Ivanić, Sava. 2014. "Fizička kultura". Dostupno na: http://www.savremenisport.com/Recnik_F_Fizicka_kultura.html (pristup 9. 6. 2014.).
- Izleti i logorovanja*. 1958. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138, knj. 93, 113–195.
- Jadranska magistrala*. 1964. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/1.
- Kirby, Kathleen M. 1993. "Thinking through the Boundary. The Politics of Location, Subjects and Space". *Boundary* 20/2: 173–189. [<http://dx.doi.org/10.2307/303362>]
- Kreačić, Miroslav. 1948. *Izveštaj o radu Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije i zadaci*. V plenum fiskulturnog saveza Jugoslavije. Beograd: Privredni pregled, 3–42.
- Kreft, Lev. 2013. *Levi horog. Filozofija sporta u devet eseja*. Beograd: Orion art.
- Krmpotić, Neda. 1948. *Izveštaj o fiskulturnom radu na Omladinskoj pruzi Šamac – Sarajevo*. V plenum fiskulturnog saveza Jugoslavije. Beograd: Privredni pregled, 43–58.
- Latour, Bruno 2004. "How to Talk About the Body? The Normative Dimension of Science Studies". *Body and Society* 10/2-3: 205–229. [<http://dx.doi.org/10.1177/1357034X04042943>]
- Leys, Ruth. 2011. "The Turn to Affect. A Critique". *Critical Inquiry* 37/3: 434–472. [<http://dx.doi.org/10.1086/659353>]
- Liflet za Pionirske igre*. 1962. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138, knj. 56.
- Lilly, Carol S. 1994. "Problems of Persuasion. Communist Agitation and Propaganda in Post-war Yugoslavia, 1944–1948". *Slavic Review* 53/2: 395–413. [<http://dx.doi.org/10.2307/2501299>]
- Macanović, Hrvoje. 1957. *Materijal sa 2. konferencije o radničkoj sportskoj djelatnosti u Hrvatskoj*. Zagreb. 15. i 16. XII 1956. F-138, knj. 93. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138.
- Mihovilović, Miro. 1957. *O rekreaciji i radu zavoda na rekreaciji radnika. Materijal sa 2. konferencije o radničkoj sportskoj djelatnosti u Hrvatskoj*. Zagreb. 15. i 16. XII 1956. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138, knj. 93, 46–47.
- Neki problemi odmora i putovanja omladine*. 1959. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138, knj. 93, 123–137.
- Noland, Carrie. 2009. *Agency and Embodiment. Performing Gestures/Producing Culture*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Odluka o održavanju Jugoslovenskih sportskih igara*. 1964. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/2.
- Perišić, Đorđe. 1980. "Savez za fizičku kulturu Jugoslavije". U *Fizička kultura i sport u Jugoslaviji*. Miloš Veličković, ur. Beograd: Savez za fizičku kulturu Jugoslavije, 44–45.
- Planiranje, projektovanje, održavanje, upravljanje i izgradnja objekata za fizičku kulturu*. 1959. Beograd: Savezni zavod za fizičku kulturu.
- Polić, Zoran. 1980. "Društvene osnove sporta". U *Fizička kultura i sport u Jugoslaviji*. Miloš Veličković, ur. Beograd: Savez za fizičku kulturu Jugoslavije, 24–27.
- Popović, Dragan. 2010. "Youth Labor Action (*Omladinska radna akcija, ORA*) as Ideological Holiday-Making". U *Yugoslavia's Sunny Side. A History of Tourism in Socialism (1950s–1980s)*. Hannes Grandits i Karin Taylor, ur. Budapest: Central European University Press, 279–303.
- Predlog za unošenje odredaba o fiskulturi u prednacrt ustava*. 1963. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-137, 203/2.

- Program jugoslovenskih pionirskih igara.* 1961. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-138, knj. 56.
- Sadržaj i organizacija fizičke kulture u Jugoslaviji.* 1959. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-1, 215/5: 17–30.
- Savetovanje o masovnim oblicima fizičke kulture.* 1962. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/2.
- Savezni odbor za proslavu Dana mladosti.* 1958. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/1.
- Sedmi plenum Fiskulturnog saveza Jugoslavije održanog na dan 24.juna 1951. godine u Beogradu u prostorijama Saveza sindikata Jugoslavije.* 1951. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-1, 215/5.
- Sport u dokumentima nesvrstanih.* 1989. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-95, 7/69.
- Stanimirović, Ljubica, ur. 1985. *Titova štafeta. Štafeta mladosti.* Beograd: Muzej 25. maj.
- Statut Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije.* 1986. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-69.
- Stenografske beleške sastanka autora masovnih vežbi.* 1964. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/2.
- Stenografski zapisnik savetovanja Fizička kultura u komuni koje je održano 21.11. 1962. u prostorijama Gradske vijećnice – Zagreb.* 1962. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-3, 203/1.
- Šesti plenum Fiskulturnog saveza Jugoslavije.* 1950. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-1, 215/5.
- Teze za referat i koreferate koji će biti podneti na Jugoslovenskom kongresu za fizičku kulturu.* 1958. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-1, 215/5.
- Tomlinson, Alan i Christopher Young. 2011. "Focus. Sports towards a New History of European Sport". *European Review* 19: 487–507.
- Treća konferencija jugoslovenskog Saveza organizacija za fizičku kulturu. Neposredni zadaci i organizacija organa za fizičku kulturu u komuni.* 1963. Novi Sad: Forum.
- Turner, Bryan S. 1984. *The Body and Society.* London: Sage.
- Yeomans, Rory. 2010. "From Comrades to Consumers. Holidays, Leisure Time, and Ideology in Communist Yugoslavia". U *Yugoslavia's Sunny Side. A History of Tourism in Socialism (1950s–1980s)*. Hannes Grandits i Karin Taylor, ur. Budapest: Central European University Press, 69–106.
- Zapisnik sa 20. sastanka SFKJa.* 1974. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-15.
- Završna priredba za dan mladosti – scenario – idejne skice za Dan mladosti 1965.* 1964. Fond Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. F-139, 315/1.

BODY PROJECTS AND THE REGULATION OF A NORMATIVE BODY: THE ROLE OF PHYSICAL CULTURE IN YUGOSLAVIA

SUMMARY

This paper deals with the concept of physical culture as a project used for the formation of the Yugoslav identity and the creation of a new 'Yugoslav' body. I draw on the developments in the sociology of the body and the sociology of sport, discussing the ways in which the body is constructed by diverse discourses and practices. I analyze the activities of sports' associations and especially the work of The Yugoslav Association for Physical Training (*Savez za fizičku kulturu Jugoslavije*). The Yugoslav body was formed gradually, by regulating concrete norms and rules that defined body practices in the Yugoslav society and that represented an attempt to incorporate the socialist ideology into everyday lives. What was firstly defined discursively in fact had an impact on the real practices of everyday lives in the Yugoslav society, and symbolically formed a community of unified bodies and recognisable body practices. Having in mind Josip Broz Tito's proclamation that his birthday should be "the day of our youth, sport, young people and their continuing physical and spiritual progress" (1956), I point to the ways in which physical culture organized the Yugoslav society physically and aesthetically and incorporated movements from gymnastics into a broader concepts of united Yugoslav youth presented in public celebrations, the most typical being The Relay of Youth (*Štafeta mladosti*).

Key words: body, the Day of Youth, physical culture, workers' culture, Yugoslav youth